

Svetlana Efimova

Figurace „třetího“ v románu Jaroslava Rudiše *Winterbergova poslední cesta*

Literární dráha Jaroslava Rudiše začala ve znamení dialogu s německou kulturou: jeho románová prvotina *Nebe pod Berlínem*, která vypráví život českého hlavního hrdiny v Berlíně, vznikla v letech 2001–2002 během Rudišova delšího pobytu v německé metropoli. Přesto bylo dílo napsáno česky a bylo tak ukotveno v české literatuře.¹ Z češtiny do němčiny přešel zavedený spisovatel až v roce 2019 románem *Winterbergs letzte Reise* (č. *Winterbergova poslední cesta*, 2021).² Své rozhodnutí napsat tuto knihu v němčině komentoval v jednom rozhovoru takto: „Němčina není můj mateřský jazyk, ale není to pro mne ani jazyk cizí.“³ Tím relativizoval tradovaný protiklad mateřský versus cizí jazyk a zvolil tak „třetí“ podobu ovládnutí jazyka.

Ve druhé polovině 20. století došlo v rámci kulturních věd k destabilizaci myšlení v binárních opozicích, jako je duch a hmota, kultura a příroda, vlastní a cizí.⁴ Tyto dualismy nebyly zcela zrušeny, ale byly doplněny o konstitutivní kategorii „třetího“.⁵ V roce 2010 se tento nový způsob myšlení stal předmětem sborníku, který editovali Eva Eßlingerová, Tobias Schlechtriemen, Doris Schweitzerová a Alexander Zons. Jmenuje se *Die Figur des Dritten. Ein kulturwissenschaftliches Paradigma* (Figura třetího. Jedno z paradigmát kulturních věd) a věnuje se „rozmanitosti figur a figurací třetího“.⁶ Kromě personifikovaných „figur“, na něž naráží název sborníku, jako jsou „poslové, kyborgové, paraziti, rivalové, šprýmaři“, je „ten/ta/to třetí“ považován/a/o za základní „teoretickou figuru“, která zahrnuje „kategorie jako *third space* (třetí prostor), hybriditu nebo třetí pohlaví“.⁷ V souladu s tím se první část sborníku jmenuje *Theorien des Dritten* (Teorie třetího): obsahuje eseje o „třetím“ v genderových studiích, teorii institucí, sociologii, sociální filozofii a etice, psychoanalýze, lingvistice, ekonomii a postkoloniálních studiích.

1 Srovnatelné je např. literární sebeurčení Dory Kaprálové, která žije v Německu a své berlínské zážitky literárně zpracovala česky (*Berlínský zápisník*, 2016).

2 A přestože se nevzdal psaní v češtině, je nápadné, že i další dvě své knihy, *Gebrauchsanweisung fürs Zugreisen* (2021, č. *Návod k použití železnice*, 2023) a *Weihnachten in Prag* (2023, č. *Vánoce v Praze*, 2024), napsal v němčině.

3 Jaroslav Rudiš im Gespräch / Leipziger Buchmesse 2019. In: *YouTube* [on-line], kanál mephisto 97.6, 25. 3. 2019. Dostupné z: <https://youtu.be/tUHzFtX3DiY?t=130> [cit. 14. 7. 2023], 02:10–02:15.

4 Koschorke, Albrecht: Ein neues Paradigma der Kulturwissenschaften. In: *Die Figur des Dritten. Ein kulturwissenschaftliches Paradigma*. Eds. Eva Eßlinger, Tobias Schlechtriemen, Doris Schweitzer, Alexander Zons. Suhrkamp, Berlin 2010, s. 9–31, zde s. 9.

5 Srov. tamtéž.

6 Dle anotace sborníku *Die Figur des Dritten*, s. 2.

7 Tamtéž.

K myšlenkovému paradigmatu „třetího“ lze řadit i Homiho K. Bhabhu, který ve své vlivné knize *The Location of Culture* (v češtině pod názvem *Místa kultury*) kritizoval „světónázor založený na binárních pojmech“. ⁸ Jeho zájem o principiální „meziprostor“ zahrnoval nejen vztah mezi kulturami, ale také takové zásadní oblasti vnímání světa, jako jsou temporalita a subjektivita: „Soukromé a veřejné, minulost a přítomnost, psyché a společnost.“ ⁹ Jako zastřešující „konceptuální metaforu hybridity“ ¹⁰ zavedl Bhabha vlivnou kategorii třetího prostoru.

Metafora třetího prostoru zahrnuje představu hybridity ve třech rovinách: „[...] zaprvé v rovině procesualnosti, zadruhé v rovině časových a dějinných konstrukcí a zatřetí v rovině vytváření společenství, identifikací“. ¹¹ Tyto tři roviny hrají konstitutivní roli také v románu *Winterbergova poslední cesta*. Procesualnost je spojena s leitmotivem cesty, který se objevuje v názvu knihy a v motivu pohybu: „Weiter und weiter. / Immer in Bewegung, wie Winterberg sagte.“ / „Dál a dál. / Pořád v pohybu, jak říkal Winterberg.“ ¹² Tento pohyb implikuje vnější dynamiku prostoru, jakož i psychologickou dynamiku ve vnitřním světě cestovatelů. Hybridní časovost jako druhá rovina vzniká neustálým prolínáním „tehdy“ a „ted“: protagonisté Wenzel Winterberg a Jan Kraus cestují dnešní střední Evropou s bedekerem Rakouska-Uherska z roku 1913; projíždějí dnešními národními státy a tehdejšími impériem zároveň, po stopách národních a nadnárodních konstruktů historie. Ve třetí rovině se problematizuje a hybridizuje jednoznačná identifikace postav jako „Němce“ nebo „Čecha“. Na konci románu je toto poznání vyjádřeno lámanou angličtinou rozzlobeného řidiče autobusu na cestě ze Záhřebu do Sarajeva: „[...] You Czechs are more Germans than Germans are Germans. [...] I was in Prague once, I know it“ (492/395). ¹³

Programový úvod ke sborníku *Die Figur des Dritten* napsal Albrecht Koschorke. Poukazuje v něm na bazální epistemický základ kulturologického

8 Bhabha, Homi K.: *Die Verortung der Kultur*. Stauffenburg, Tübingen 2007, s. 22.

9 Tamtéž, s. 20.

10 Struve, Karen: *Zur Aktualität von Homi K. Bhabha. Einleitung in sein Werk*. Springer VS, Wiesbaden 2013, s. 123.

11 Tamtéž, s. 124.

12 Rudiš, Jaroslav: *Winterbergs letzte Reise*. Luchterhand Literaturverlag, München 2019, s. 377; týž: *Winterbergova poslední cesta*. Přel. Michaela Škultéty. Labyrint, Praha 2021, s. 306. Při dalších citacích z originálu se stránkový údaj uvádí v závorce přímo v textu. Český překlad a stránkový údaj v českém vydání se uvádí za lomítkem. K motivu pohybu ve *Winterbergově poslední cestě* srov. Wolting, Stephan: *On the Move – Überlegungen zu Carmen Francesca Banciaus Langgedicht Lebte wohl ihr Geliebten und Genossen* (2018) und Jaroslav Rudiš's Roman *Winterbergs letzte Reise* (2019). *Porównania* 32, 2022, č. 2, s. 247–263; <https://doi.org/10.14746/por.2022.2.13>.

13 Zde je patrná narážka na dějiny multikulturní a vícejazyčné Prahy.

paradigmatu „třetího“: „Z hlediska teorie rozdílů vznikají ‚efekty třetího‘ tehdy, když intelektuální operace již neoscilují pouze mezi dvěma stranami distinkce, ale když se předmětem a problémem stává distinkce jako taková.“¹⁴ Tato slova také vystihují východisko románu *Winterbergova poslední cesta*: předmětem a problémem se stává rozdíl mezi cizím a mateřským jazykem, „Němci“ a „Čechy“ a mezi „tehdy“ a „ted“.

Přestože se Koschorke zajímá o „figury třetího“ jako o skupiny lidí a literárních hrdinů, zdůrazňuje, že tento pojem „nemá být přednostně chápán v personálním smyslu“, ale spíše popisuje obecnou „dynamiku nepřímosti uvnitř kognitivních, afektivních a sociálních struktur“.¹⁵ Koschorke v této souvislosti zavádí pojem, jenž v mé studii hraje ústřední roli, totiž „figuraci“: „Když mluvíme o ‚figuře‘, jedná se vždy také o *figuraci*, [...] která vždy obsahuje také *defigurativní* prvek, jenž narušuje pevně daná přisouzení významu.“¹⁶ Pevné binární kategorizace tak nahrazuje otevřené vyjednávání významu, figurace „třetího“ jako dynamický proces.

V následujícím textu ukážu, že *Winterbergova poslední cesta* je založena na řadě lingvistických, historických a kulturních figurací „třetího“. V prvním kroku budu analyzovat třetí prostor jazyka v románu, a to mezi dvěma denotáty slova („Winterberg“ jako město a jako osoba) a mezi češtinou a němčinou. Ve druhém kroku se pokusím o rozbor toho, jak v románu vzniká chronotop „třetího“ na rozhraní více časových vrstev uložených v topografickém prostoru. Nakonec bude pozornost zaměřena na metafyzické a poetické figurace „třetího“ (mezi tímto a oním světem, mezi veršem a prózou).

Než přejdu k argumentaci, stručně shrnu hlavní aspekty děje *Winterbergovy poslední cesty*. Wenzel Winterberg vyrostl v Liberci/Reichenbergu, po druhé světové válce byl vyhnán z Československa a od té doby žije v Berlíně. V roce 2017 je mu 99 let a na cestě ke smrti ho má doprovodit český ošetřovatel Jan Kraus, jehož mládí v Československu bylo také traumatické. Nečekané uzdravení však Winterbergovi umožní, aby se společně s Krausem vydal na cestu vlakem, která je má přes Českou republiku, Rakousko, Maďarsko a Chorvatsko zavést až do Sarajeva. Winterberg cestuje po stopách své židovské milé Lenky Morgensternové, která v roce 1938 musela uprchnout z Liberce, a zároveň i po stopách evropských dějin. Oba protagonisté se vyrovnávají s vlastními životními příběhy i s kolektivní minulostí a dospívají díky této cestě k sebepoznání.

14 Koschorke, Albrecht: Ein neues Paradigma der Kulturwissenschaften, s. 11.

15 Tamtéž, s. 18.

16 Tamtéž, s. 19.

1 Třetí prostor jazyka

První slovo, kterým čtenář do románu *Winterbergova poslední cesta* vstupuje, je „Winterberg“. Název knihy napovídá, že jde o jméno hlavního hrdiny, brzy ale zjišťujeme, že toto slovo má v knize ještě další význam a obě hlavní postavy podivným způsobem spojuje. V první kapitole vzpomíná ošetřovatel Jan Kraus na osudový rozhovor a toto slovo, které umírajícího Winterberga přivedlo zpět k životu:

„Ein Satz, ein einziger Satz hat alles geändert. Ein einziges Wort.
,Es ist schon interessant, Sie heißen Winterberg und ich komme aus Winterberg, aus Vimperk in Böhmen, das früher Winterberg hieß.'
Das sagte ich ihm in jener Nacht.
Ich wusste nicht, dass er mich hörte.
Er lag da und schlief.
Doch er hörte mich.
Er machte die Augen auf.
Und danach war alles anders.“
/
„Všechno změnila jedna věta, jediná věta. Jediný slovo.
,To je zajímavý, vy jste Winterberg a já z Winterbergu pocházím. Vimperk v Čechách, to město se dřív jmenovalo Winterberg.'
To jsem mu tu noc řekl.
Nevěděl jsem, že mě slyší.
Ležel tam a spal.
Jenže on mě slyšel.
Otevřel oči a všechno bylo jinak“ (40/34).

Slovo „Winterberg“ jako leitmotiv, z něhož se odvozuje název románu, odkazuje na symbolické spojení mezi lidmi a místy, podobně jako cesta znamená jak pohyb v prostoru, tak proces lidského (sebe)poznávání. Řada pasáží v knize je formulována tak, že to tuto souvislost zdůrazňuje: „Winterberg sagte, er wolle nach Winterberg.“ / „Winterberg prohlásil, že chce do Vimperku“ (221/179), „Der Wintersturm bahnte sich den Weg über Mitteleuropa. / Über uns. / Über Winterberg und mich.“ / „Skrz střední Evropu si razila cestu sněhová bouře. / Razila si cestu skrz nás. / Skrz Winterberga a mě“ (525/422). Místa a lidé jsou bouří vystaveni stejnou měrou, přičemž „my“, to jest obě hlavní postavy, se stávají symbolickým ekvivalentem „střední Evropy“. Z jazykového hlediska není navíc vyloučeno, že slovem „Winterberg“ se v citovaném vyjádření „Über Winterberg und mich“ nemíní pouze starý muž, ale také české město Vimperk.

Místa, kde lidé pobývají, je utvářejí stejně jako jazyky, kterými mluví. V proudu vyprávění Jana Krause se opakovaně ukazuje, že německé slovo

„Winterberg“ je jazykovým dvojníkem českého „Vimperk“: „Damals in Vimperk. In Winterberg.“ / „Tehdy ve Vimperku. Ve Winterbergu“ (192/155), „In der Nacht träumte ich von Vimperk. / Von Winterberg.“ / „V noci se mi zdálo o Vimperku. O Winterbergu“ (219/176). Jan Kraus si prostřednictvím setkání s Wenzelem Winterbergem uvědomuje dvojí jazykovou identitu svého rodiště a nemožnost rozlišování mezi Vimperkem a Winterbergem. Také Jaroslav Rudiš vysvětluje své rozhodnutí napsat tuto knihu v němčině historickou dvojjazyčností Čech.¹⁷ Slovo „Winterberg“, které je zároveň Vimperkem, tak symbolizuje hybridní třetí prostor jazyka a česko-německý jazykový prostor se stává protagonistou románu.

Dvojjazyčnost se v románu projevuje především současným uváděním českého a německého názvu příslušného místa v Čechách nebo na Moravě. Tento postup se celou knihou prolíná jako červená nit. Na jednom místě je tato juxtapozice zdůrazněna několikanásobným opakováním natolik, že ji čtenář nemůže přehlédnout:

„Wir waren in Turnov.

Und Winterberg schaute aus dem Fenster und in seinen Baedeker und sagte:

„Turnau, hier hat man nur Tschechisch gesprochen, doch alle haben natürlich auch Deutsch verstanden [...]... Wo bin ich denn hängen geblieben?“

„In Turnov.“

„Ja, ja, Turnau, genau, bedeutende Granatindustrie... [...] Wo bin ich denn schon wieder hängen geblieben...“

„In Turnov.“

„Ja, ja, genau, in Turnau, danke... [...], wo bin ich denn schon wieder hängen geblieben...“

„In Turnov.“

„Wo?“

„In Turnov.“

„Ja, ja, genau, Turnau, Sie dürfen mich nicht so oft unterbrechen, lieber Herr Kraus... [...] Wo bin ich denn...“

„Turnov.“

„Ja, ja, richtig, Turnau, danke [...]...“

/

„Byli jsme v Turnově.

A Winterberg se díval z okna a do bedekru a řekl:

„Turnau, tady se mluvilo jenom česky, ale všichni samozřejmě rozuměli i německy [...]... Kde jsem to byl?“

„V Turnově.“

„Ano, ano, Turnov [Turnau] přesně tak, granátové šperkařství... [...] Kde jsem to zase...“

„V Turnově.“

„Ano, ano, přesně tak, v Turnově [Turnau] děkuji ... [...], kde jsem to...“

„V Turnově.“

17 Interview mit Jaroslav Rudiš zu „Winterbergs letzte Reise“. In: *You Tube* [on-line], kanál Penguin Random House Verlagsgruppe GmbH, 7. 2. 2019. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=MCB6p0qypnY&t=1s> [cit. 14. 7. 2023], 1:50–2:33.

„Kde?“

„V Turnově.“

„Ano, ano, přesně tak, Turnov [Turnau], nesmíte mě tak často přerušovat, pane Krausi... [...] Kde jsem to jen...“

„Turnov.“

„Ano, ano, správně, Turnov [Turnau], díky [...]“ (157–159 / 126–129).¹⁸

Právě Turnov je rodištěm Jaroslava Rudiše. Autor se tímto způsobem vepsal do svého románu, přičemž autobiografická aluze svědčí o zvláštním významu citované scény. Nejpozději od ní začínají čtenáři v důsledku opakování podvojných jmen věnovat pozornost česko-německým místním jménům. Protože jde o „jména“, nejde jen o dva jazyky, ale také o hybridní „identitu“ měst v Čechách. Třetí prostor se manifestuje překrýváním dvou názvů: Hrádek nad Nisou a Grottau, Liberec a Reichenberg, Rychnov u Jablonce a Reichenau bei Gablonz, Hodkovice nad Mohelkou a Liebenau, Malá Skála a Kleinskal, Železný Brod a Eisenbrod, Semily a Semil, Stará Paka a Alt-Paka, Dvůr Králové a Königinhof, Hradec Králové a Königgrätz, České Budějovice a Budweis, Brno a Brünn, Slavkov a Austerlitz.¹⁹

I když je místní jméno v obou jazycích téměř totožné, přece jen existují fonetické rozdíly ve výslovnosti, které jsou nejen slyšitelné, ale – v německém originále románu – také patrné z pravopisu. V první kapitole *Winterbergovy poslední cesty*, kde se postupně seznamujeme s hlavními postavami, je z pravopisu místopisných názvů zřejmé, že tu spolu hovoří Němec a Čech: „Sind wir nicht schon in Sadowa? Das ist sicher schon Sadowa.“ – „Nein, das ist noch nicht Sadowá.“ / „„Nejsme už v Sadové [Sadowa]? To je jistě Sadová [Sadowa].“ – „Ne, to ještě není Sadová““ (11/11); „„[...] auch um Jitschin wurde gekämpft [...]“ Ich wollte sagen, dass ich mal in Jičín gewesen war [...]“ / „„[...] i o Jičín [Jitschin] se bojovalo [...]“ Chtěl jsem říct, že jsem v Jičíně kdysi dávno byl [...]“ (12–13 / 12). Ačkoli spolu Winterberg a Kraus mluví německy, je od začátku románu zřejmé, že se jejich mateřský jazyk liší. V průběhu knihy se však binární opozice mateřského a cizího jazyka stále více problematizuje, podobně jako ve výše citovaném rozhovoru s Jaroslavem Rudišem. Na jedné straně se zdůrazňuje, že Kraus, který dlouho žil v Německu a nyní s Winterbergem cestuje do Čech, mluvenou češtinu paradoxně vnímá jako „cizí“. Opakovaná volba slova „cizí“ evokuje pojem „cizího jazyka“: „Sie sprachen Tschechisch und die Sprache schien mir so vertraut und

18 V originále protagonisté opakovaně používají různé varianty názvu města: „Turnov“ (Kraus) a „Turnau“ (Winterberg). Toto subtilní rozlišení v překladu do češtiny mizí, proto bylo na místě, kde je v německém originálu „Turnau“, doplněno „Turnau“ v hranaté závorce. Podobně i dále.

19 V originále románu se všechna zmiňovaná místní jména uvádějí vedle sebe, vždy v němčině a češtině (s. 113, 115, 123, 155, 160, 162, 163, 164, 167, 168, 216, 377, 401).

so fremd zugleich.“ / „Mluvili česky a ten jazyk mi připadal důvěrně známý a cizí zároveň“ (130/106), vypráví v Liberci; „Sie sprachen Tschechisch, und die Sprache, die meine Muttersprache ist, klang mir schon weniger fremd als in Liberec, doch immer noch sehr merkwürdig.“ / „Mluvili česky, a ten jazyk, který je mou mateřštinou, mi už nezněl tak cize jako v Liberci, ale pořád ještě dost divně“ (169/137), vypráví v Hradci Králové. Citované úvahy vrcholí tím, že si Kraus chce objednat pivo česky a pak si ho zničehonic objedná německy – v českém Hradci Králové, což ho samotného překvapí. Čeština a němčina si v této scéně ve vědomí vypravěče, vyprávěcího v první osobě, symbolicky vymění místo: rozlišení mateřského a cizího jazyka se najednou jeví jako nejisté. Elisabeth Bronfenová zdůrazňuje, že pro Homiho K. Bhabhu byla důležitým „teoretickým východiskem“ freudovská psychoanalýza a jeho koncepce „něčeho tísnivého“, která implikuje „vlastní vnitřní diferenci“ subjektu.²⁰ Shrnutí této „vnitřní difference“ v podání Bronfenové lze vztáhnout i na situaci Jana Krause, jenž po dlouhé době strávené v Německu navštíví svou vlast a je konfrontován s mateřským jazykem, který se mu stal „cizím“: „Zde se vrací to, co bylo dříve důvěrně známé a blízké a co se aktem potlačení stalo cizím.“²¹

Během cesty do Čech se Wenzel Winterberg, který vyrůstal v Reichenbergu/ Liberci, stále více rozpomíná, že čeština není „cizím“ jazykem ani pro něj. Zatímco Kraus vnímá v Liberci mluvenou češtinu jako „cizí“, uvažuje tam Winterberg naopak o svém vyrůstání s češtinou takto: „[...] mein Vater hat fließend Tschechisch gesprochen, und auch ich habe ein wenig Tschechisch gesprochen, ich verstehe es immer noch ein wenig [...]“ / „[...] otec mluvil česky plynně a já také trochu uměl, doteď maličko rozumím [...]“ (132/107). O Winterbergově otci se v románu dozvídáme, že byl – na rozdíl od matky – stoupencem Československé republiky. Protože jeho otec rád mluvil česky, stává se čeština pro Winterberga „otcovským“ jazykem, který vedle mateřského a cizího jazyka představuje symbolickou třetí kategorii.

V originále románu je pouze jedna scéna, kde postavy v přímé řeči promluví česky, a ta už jen touto skutečností dostává mimořádný význam. Při návštěvě libereckého krematoria se Winterberg a Kraus nechtěně stanou účastníky pohřbu a pozůstali ve Winterbergovi nečekaně poznají domnělého člena rodiny, jehož už dlouho nikdo neviděl. Očekávají totiž německého bratra zesnulého, který má přijet z Dortmundu:

20 Bronfen, Elisabeth: Vorwort. In: Bhabha, Homi K.: *Die Verortung der Kultur*, s. IX–XIV, zde s. IX–X.

21 Tamtéž, s. X.

„Und der andere alte Mann im blauen Anzug mit schwarzer Krawatte kam auch auf uns zu und sagte:

„Karl. Karl. Já to věděl. Ich wusste es. Du bist gekommen!“

„Ja.“

Der Mann umarmte Winterberg.

Doch der andere Mann sagte:

„Co seš to za nevychovaného idiota, co neumí držet chvíli hubu?“

Der Mann schaute Winterberg sehr böse an.

„Das ist doch Karl, lass ihn, das ist der alte Bruder von Josef! Jeho brácha... Karl! Gut siehst du aus.““

/

„A druhý starý muž, v modrém obleku a s černou kravatou, šel taky k nám a česky řekl:

„Karle. Já to věděl. Karle. Tys přijel!“

„Ano.“

Muž Winterberga objal.

Ale ten druhý muž řekl:

„Co seš to za nevychovaného idiota, co neumí držet chvíli hubu?“

Měřil si Winterberga hodně vztekle.

„To je přece Karl, nech ho, to je Josefův starší bratr! **Jeho brácha...** Karle! Vypadáš dobře.“
(149–150 / 121; tučně zvýraznila SE.)

Winterberg se vydává za neznámého Karla a výslovně potvrdí domněnku, že ho provází jeho syn. Nejenže se zde v textu ilustruje česko-německá dvojjazyčnost, ale groteskní scéna tím zároveň v románu pro problematiku identity nabývá také symbolický význam. Winterberg, který byl po druhé světové válce z Liberce vyhnán, se nakrátko stává členem rodiny, jež nyní v Liberci žije; z Němce Winterberga a Čecha Krause se „vyklubou“ otec a syn. Na první pohled představují Winterberg a Kraus dvě různé generace, dva různé jazyky i dvě různé kultury. Už na začátku románu nicméně hostinská v českém hostinci pokládá Winterberga za Krausova otce. Trvá na nápadné podobnosti mezi nimi, což Kraus rozhodně popírá. Tato scéna z první kapitoly zakládá dějovou linii postupného sblížování obou protagonistů, kteří v průběhu románu rozpoznávají a akceptují svou skrytou podobnost a v symbolickém smyslu se stávají otcem a synem.

Obě hlavní postavy jsou – řečeno s Bhabhou – „displaced“, a už proto jsou součástí třetího prostoru. Winterberg se po válce nejprve vrátil do Liberce, ale musel začít nový život v Západním Berlíně; Kraus z Československa do Západního Berlína utekl. Oba jsou traumatizovaní, a objevují proto svou duševní spřízněnost „Verrückte[.]“/„šilenc[i]“ a „Verlorene[.]“/„ztracenc[i]“ (431/345). Objevují rovněž společné vzpomínky na každodenní kulturu svého dětství, neboť Winterberg i Kraus vyrůstali v Čechách. Mluví tak například o tom, jak jejich matky na Vánoce pekly linecká kolečka s třešňovou marmeládou. Když Winterberg ke konci románu nabídne svému společníkovi tykání, komentuje své křestní jméno Wenzel:

„Nach dem heiligen Wenzel von Böhmen, nach unserem böhmischen Landespatron, der uns [...] verbindet und zusammenhält, egal, ob wir Tschechisch oder Deutsch sprechen [...]““

/

„Po svatém Václavovi českém, po našem zemském patronovi, který nás [...] spojuje a drží pohromadě, ať mluvíme česky, nebo německy[...]““ (523/420).

Vedle zájmen „náš“ a „nás“ zde figuruje přídavné jméno „böhmisch“/„český“, vztažené k území českých zemí, které zde funguje jako třetí kategorie mezi „českým“ a „německým“ (ať už v jazykovém, nebo etnickém smyslu). Jaroslav Rudiš tuto pojmoslovnou trojkonstelaci zdůraznil i v rozhovoru o románu: „Pro mě bylo důležité, aby spolu cestovali český a německý obyvatel Čech.“²²

Tato konstelace však v knize v žádném případě není přehnaně harmonizující. Je to opět Winterberg, jenž si uvědomuje překerní postavení těch, kdo se identifikují s třetí kategorií:

„[...] und die Traurigsten, die Verlorensten, waren am Ende immer die, die beide Sprachen gesprochen haben, so wie mein Vater, so wie meine Lenka, so wie Sie, lieber Herr Kraus [...]... Die Menschen, die dazwischenstanden, die wurden am meisten gehasst, und zwar von allen Seiten [...]““

/

„[...] a nejsmutnější, nejztracenější byli nakonec vždycky ti, co mluvili oběma jazyky, jako můj otec, jako moje Lenka, jako vy, milý pane Krausi [...]... Lidé, kteří byli uprostřed, byli nejvíc nenáviděni. Nenáviděli je všichni [...]““ (131–132 / 106–107).

Winterbergova výpověď se současně vztahuje na více situací spojených s takovou identitou: jeho německý otec byl jako stoupenec Československé republiky zavražděn libereckým nacistou, Lenka Morgensternová musela jako Židovka z Liberce uprchnout. V jedné řadě s nimi je zmíněn i Jan Kraus, který patří k poválečné generaci. Winterberg tak ve výsledku vystihl obecný koncept „třetího“: znamená to stát „mezi“ dvěma kategoriemi, narušovat binární myšlenkový řád a zároveň být „obojím“, mluvit oběma jazyky. Proto se ve Winterbergových úvahách objevuje „třetí“ identita jako zdroj konfliktu a zároveň i možnost smíření. Tato ambivalence, vztažená k obyvatelům Čech (Böhmen) v zemském smyslu, odpovídá obecné roli „třetího“ ve společnosti: „Na jedné straně se „třetí“ jeví jako

22 Helbig, Axel: Zwei Reisende, traumatisiert von der großen und kleinen Geschichte. Gespräch mit Jaroslav Rudiš am 25. November 2019 in Berlin-Kreuzberg (Café Molinari und Heidelberger Krug). In: *Chamisso-Preis Hellerau 2019. Jaroslav Rudiš. Über Grenzen: Bücher und Migration*. Ed. Walter Schmitz. Thelem, Dresden 2020, s. 88–110, zde s. 102.

potenciální zdroj napětí a konfliktů, na druhé straně jako možný zprostředkovatel integrace a smíření.“²³

Jana Krause nespojuje s Německem jen útěk z Československa. Z útržků jeho vzpomínek ve druhé kapitole se dozvídáme, že měl německou babičku a že jeho rodiče spolu mluvili „auf Deutsch und Tschechisch“ / „německy a česky“ (53/43). Přestože se v dětství německy téměř neučil, jeho rodina patřila v Čechách k třetímu prostoru jazyka. Ke konci románu je navíc konfrontován s Winterbergovou otázkou: „Kraus ist auch so ein jüdischer Name, oder?“ / „Kraus je také židovské jméno, ne?“ (526/423). Prý o tom „nie nachgedacht“ / „nikdy nepřemýšlel“ a je mu to „egal“ / „jedno“ (tamtéž). Navzdory této odpovědi čtenáři ve jménu hrdiny fikce rozpoznávají „malou poctu Karlu Krausovi“, jak to Jaroslav Rudiš vyjádřil v jednom rozhovoru.²⁴ Pro příslušnost Jana Krause ke třetímu prostoru hovoří i jeho pravděpodobný židovský původ; skutečnost, že se tento původ předpokládá na základě jeho jména, opět svědčí o zvláštním významu tématu jazyka v románu.

Na začátku knihy byli Winterberg a Kraus vnímáni jako principiálně odlišné postavy – „Němec“ a „Čech“ –, nakonec se ale ukáže, že Kraus je Winterbergovým symbolickým dvojníkem. Dlouho je to Winterberg, kdo neustále něco „předcítá“ a „vypráví“, zatímco Kraus znuděně naslouchá. O to nápadnější je důraz na výměnu rolí v poslední třetině románu: „Wir fuhren durch den verschneiten Wald, und es war nicht Winterberg, der an jenem Morgen zu erzählen anfang. Ich war's.“ / „Jeli jsme zasněženým lesem, a nebyl to Winterberg, kdo toho rána začal vyprávět. Byl jsem to já“ (426/342), „Ich las und Winterberg hörte zu.“ / „Četl jsem a Winterberg poslouchal“ (500/402). Román končí Winterbergovým zmizením a Kraus náhle cítí vnitřní potřebu vydat se znovu do Čech a zabývat se dějinami českých zemí, zopakovat Winterbergovu cestu.

Je to právě Wenzel Winterberg, kdo Jana Krause smíří s jeho rodištěm v Čechách, jemuž se v době komunismu hodně odcizil. Winterberg mu totiž věnoval knihu s dlouhým názvem *Die Chronologischen Notizen zur Geschichte von Winterberg und Umgebung 1195–1926, verfasst von Josef Puhani, dem Schwarzberg'schen Waldheger* / Chronologické poznámky k dějinám Vimperku a okolí v letech 1195–1926, napsal Josef Puhani, schwarzenberský hajný. Její četba Krause změnila:

23 Hessinger, Philipp: Das Gegenüber des Selbst und der hinzukommende Andere. Die Figur des Dritten in der soziologischen Theorie. In: *Die Figur des Dritten*, s. 65–79, zde s. 79.

24 Helbig, Axel: Zwei Reisende, traumatisiert von der großen und kleinen Geschichte, s. 97.

„Wir fahren durch die Nacht und ich las über die Geschichte von Winterberg [...]. Ich las über die Stadt, die ich so hasste und verlassen musste. [...] Wir fahren durch die Nacht und ich fühlte, wie ich mit der Stadt zusammenwuchs.“

/

„Jeli jsme nocí a já si četl o historii města Winterberg [...]. Četl jsem o městě, který jsem tolik nenáviděl a z kterého jsem musel odejít. [...] Jeli jsme nocí a já cítil, jak s tím městem srůstám“ (519/417).

Objevuje v sobě Winterberg/a: Wenzela Winterberga, narozeného v Čechách, a české město Winterberg/Vimperk. Ze dvou protagonistů se stává třetí, společná symbolická postava, která se zhmotňuje ve dvou postavách, aniž by zcela smazala rozdíly mezi nimi (jako je věk, mateřský jazyk a životní příběh).

2 Chronotop „třetího“

Leitmotiv „Winterberg“ nereprezentuje pouze jednu z postav a město, ale také historický rozměr románu. Hlavní hrdina, narozený v roce 1918, je vrstevníkem první republiky: „[...] ich bin so alt wie die Tschechoslowakische Republik [...]“. / „[...] jsem stejně starý jako Československá republika [...]“ (364/296). V roce 2017, kdy se děj odehrává, je Winterbergovi 99 let, a ztělesňuje tak myšlenku století jako symbolické jednotky historiografie. Toto prolínání soukromé biografie a evropských dějin vytváří časovou figuraci „třetího“, která se vztahuje i na Jana Krause: jeho soukromá a rodinná traumata také nelze oddělit od kolektivních dějin 20. století, od dějin komunistického Československa.

Obě hlavní postavy cestují v roce 2017 do České republiky a přijíždějí s příslušnými vzpomínkami na zemi svého dětství (první republiku a Československo). Nacházejí se současně v přítomnosti i ve vzpomínkách, takže se navzájem prolínají dvě časové roviny. Rozlišovat v jednotlivých okamžicích mezi minulostí a přítomností je proto problematické, na jejich rozhraní tak vzniká třetí kategorie vnímání času. Zápach hnědého uhlí ve vlaku přenáší Jana Krause do minulých dob: „Es stank genau so, wie es in meiner Kindheit stank. Damals in Vimperk. In Winterberg.“ / „Smrdělo to stejně, jako to smrdělo v mém dětství. Tenkrát ve Vimperku. Ve Winterbergu“ (192/155). Jiný smyslový vjem oživuje u Wenzela Winterberga říjnový den v Liberici v roce 1938: „Hören Sie die Stille? Genauso war es damals, ja, ja, an dem Tag, als die Tschechen die Stadt verlassen mussten, als sie die Stadt und den Bahnhof an die Deutschen übergeben haben.“ / „Slyšíte to ticho? Tenkrát to bylo zrovna tak, ano, ano, v ten den, kdy museli Češi odejít z města, kdy město a nádraží předali Němcům“ (120/96).

Další historická epocha, která se prolíná se současností a hraje v románu zvláštní roli, je ztělesněna knihou: Winterberg a Kraus cestují s bedekerem Rakouska-Uherska z roku 1913.²⁵ Je to tedy cesta dnešní Evropou a zároveň i evropskou historií. Narážka na žánr cestovního průvodce zdůrazňuje, že minulá doba je spojena s místy a že je uchována v prostoru. Takový „vzájemný vztah prostoru a času“ označuje pojem „chronotop“, který zavedl Michail M. Bachtin v eseji Čas a chronotop v románu z let 1937–38 a 1973.²⁶ Jde o „zprostornění času“ a zároveň „temporalizaci prostoru“ v literatuře.²⁷ Pro oba protagonisty je návrat na určité místo zároveň i návratem do minulosti. V případě traumatického osobního příběhu se člověk návratu na dané místo obává. Kraus nemá dost sil, aby ve Vimperku vystoupil z vlaku; podobně na tom byl Winterberg, když se po válce vrátil do Reichenbergu/Liberce.

Cestující hrdinové románu své okolí v roce 2017 porovnávají s bedekerem z roku 1913 i se svými vlastními vzpomínkami. Například z hotelu Zum Kaiser von Österreich / U císaře rakouského v Plzni se stal hotel Slovan a Augustiner StraÙe v Brně se jmenuje Jaselská ulice. Příslušné domy však zůstaly stejné a materiální kontinuita vytváří třetí identitu mezi oběma pojmenováními či adresami, mezi „tehdy“ a „ted“. Prostor, kam protagonisté dojedou vlakem, označuje vypravěč Kraus, užívající ich-formy, hned třemi jmény: „Es dämmerte immer und wir waren in Tschechien. / In Österreich, wie Winterberg sagte. / In Böhmen.“ / „Smrákalo se čím dál víc a my jsme byli v Česku. / V Rakousku, jak říkal Winterberg. / V Čechách“ (113 / 90–91), „Rakousko“ a „Česko“ označují současně epochu i stát, zatímco třetí slovo, „Böhmen“ (Čechy), v sobě spojuje oba časy a oba prostory. Tak se „Böhmen“ stává chronotopem „třetího“ mezi dvěma epochami a dvěma historickými prostory.

„Böhmen“, respektive „böhmisch“ je v románu klíčovým slovem pro několik figurací „třetího“. Je to třetí kategorie ve vztahu k prostoru i času, jazyku, kultuře a identitě. *Winterbergova poslední cesta* tak navazuje na intelektuálně-historickou tradici bohemismu. Tato koncepce představovala od počátku 19. století nadnárodní „integrační model“ českého a německého obyvatelstva v českých

25 Letopočet 1913 zde symbolizuje poslední rok před první světovou válkou a před všemi evropskými katastrofami 20. století.

26 V roce 1980 vyšla v nakladatelství Odeon v českém výboru a překladu Daniely Hodrové *Román jako dialog*.

27 Basseler, Michael – Birke, Dorothee: Mimesis des Erinnerns. In: *Gedächtniskonzepte der Literaturwissenschaft. Theoretische Grundlegung und Anwendungsperspektiven*. Eds. Astrid Erll, Ansgar Nünning. De Gruyter, Berlin – New York 2005, s. 123–147, zde s. 121.

zemích.²⁸ Bohemismus byl asociován s „nadmárodním meziprostorem“²⁹ a nabízel vedle obou národních kategorií třetí možnost identifikace. Přestože po roce 1848/49 zesílila „etnocentrická fixace“, i nadále existovaly „pozdně bohemistické postoje“.³⁰ I v prvních desetiletích 20. století existovaly „neobohemistické koncepce“ kulturního transferu mezi národními kulturami.³¹ Ve druhé polovině 20. století a v současnosti v této tradici pokračují ti čeští autoři, kteří ve své literární tvorbě přešli do němčiny a patří do jazykově-kulturního třetího prostoru. Steffen Höhne tuto historickou fázi bohemistického diskurzu označuje jako „postbohemismus“ a řadí sem například Libuši Moníkovou, Jiřího Grušu a Jana Faktora.³² *Winterbergovou poslední cestou* se k „postbohemismu“ přihlásil i Jaroslav Rudiš: jak jazykovým posunem, tak symbolickou rolí motivu „böhmisch“ v románu.

Rudiš v rozhovorech a esejích vnímá zánik česko-německé dvojjazyčnosti v Čechách jako ztrátu: „[...] že jsme v minulém století přišli o tuto dvojjazyčnost [...], tak to je, myslím, kulturní ztráta.“³³ „Myslím na ztracené německé a židovské dějiny mé země. [...] na němčinu, která byla ze země téměř vyhnána.“³⁴ Jeho německojazyčné dílo se proto jeví jako performativní individuální oživení této dvojjazyčnosti. S ostatními dvojjazyčnými autory druhé poloviny 20. století a současnosti Rudiše spojuje akcentované přihlášení se k Franzi Kafkovi jako klíčové symbolické postavě kulturního meziprostoru:³⁵ „Vzpomínám na svého učitele na gymnázium v Turnově, který nám o Kafkovi vyprávěl, i když to bylo zakázané.“³⁶

Rudiš se ke kafkovské tradici přihlásil především založením skupiny Kafka Band, která texty svých písní sestavuje z Kafkových citátů a zhudebňuje je. Na jejím prvním albu *Das Schloss / Zámek* (2014) vedle sebe v textech písní stojí německé a české pasáže: díky překladu originálních německých citátů do češtiny

28 Höhne, Steffen: Bohemismus a utrakvismus. In: *Kompendium německé literatury českých zemí*. Eds. Peter Becher, Steffen Höhne, Jörg Krappmann, Manfred Weinberg. Academia, Praha 2022, s. 478–491, zde s. 479.

29 Tamtéž, s. 488.

30 Tamtéž, s. 484.

31 Tamtéž, s. 485.

32 Tamtéž, s. 488.

33 Jaroslav Rudiš im Gespräch / Leipziger Buchmesse 2019, 1:38–1:48.

34 Rudiš, Jaroslav: Zpět z mlhy. In: *Kompendium německé literatury českých zemí*. Eds. Peter Becher, Steffen Höhne, Jörg Krappmann, Manfred Weinberg. Academia, Praha 2022, s. 513–514, zde s. 513.

35 K této symbolické roli Kafky srov. Nekula, Marek: Kanonizace monolingvalismu. Kanonizace multilingvalismu? *Česká literatura* 59, 2011, č. 6, s. 791–811, zde s. 806.

36 Rudiš, Jaroslav: Zurück aus dem Nebel, s. 355. Česky: týž: Zpět z mlhy, s. 513–514.

se Kafkův románový fragment stal skutečně dvojjazyčným.³⁷ Ale i v rámci Kafka Bandu došlo v dalším kroku ke vzniku figurace „třetího“: Od druhého alba Amerika (2019) jsou texty trojjazyčné. Jako „třetí“ přibyla angličtina. Tento jazyk se nejen hodil k tématu Kafkovy cesty do Ameriky, ale také podle recenzenta Johannese Bruggaiera působil „mezinárodně“ a „jako tmel mezi češtinou a němčinou“.³⁸ Jeho metafora tmelu poukazuje na roli „třetího“ jako meziprostoru a spojovacího prvku mezi dvěma kategoriemi.

Když Rudiš sám sebe profiluje jako veřejnou osobu, je nápadné, že uvádí jak české, tak německé bydliště, a zdůrazňuje u sebe „dvojí adresu“.³⁹ Tato příslušnost ke dvěma zemím byla zmíněna také při Rudišově vyznamenání Řádem za zásluhy Spolkové republiky Německo v roce 2021: „Jaroslav Rudiš, Lomnice nad Popelkou / Česká republika a Berlín.“⁴⁰ Tento životní model je alternativou k emigraci: je to život mezi Českou republikou a Německem, v symbolickém třetím prostoru. Citované uvádění dvou míst Rudišova pobytu je proto v souladu s odůvodněním jeho ocenění: „[...] jeden z neangažovanějších stavitelů mostů mezi Německem a Českou republikou“.⁴¹ V dubnu 2023 byl v jednom rozhovoru dotázán, „ve kterém jazyce“ se cítí „doma“. Místo toho, aby si vybral jeden ze svých dvou jazyků, Rudiš naznačil třetí možnost: „V obou jazycích a v obou zemích, v České republice i v Německu. Ale možná úplně nejvíc ve vlaku, v jídelním voze mezi Prahou a Berlínem.“⁴² Tím „třetím“ je meziprostor mezi Prahou a Berlínem či Českem a Německem, který je dynamický, v pohybu. Cesta vlakem je symbolem tohoto třetího prostoru jak

37 Franz Kafka vyrůstal v Praze dvojjazyčně, ale jeho literární díla jsou psána pouze v jednom jazyce. Srov. „Autorova vícejazyčnost nevede automaticky k vícejazyčnosti textu.“ In: Blum-Barth, Natalia: Literarische Mehrsprachigkeit. Versuch einer Typologie. *Spiegelungen. Zeitschrift für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas* 14, 2019, č. 2, s. 11–24, zde s. 13.

38 Bruggaier, Johannes: Diese Band bringt Kafka zum Klingen. *Südkurier* [on-line], 11. 6. 2019. Dostupné z: <https://www.suedkurier.de/ueberregional/kultur/Diese-Band-bringt-Kafka-zum-Klingen;art10399,10175175> [cit. 14. 7. 2023].

39 Tato informace je uváděna například ve zprávách o Rudišových čteních nebo na jeho stránce u nakladatelství Piper: Rudiš „dnes žije v Lomnici nad Popelkou a v Berlíně“. Jaroslav Rudiš. In: *Piper* [on-line]. Dostupné z: <https://www.piper.de/autoren/jaroslav-rudis-10002034> [cit. 14. 7. 2023].

40 Ordensverleihung zum Tag der Deutschen Einheit. In: *Der Bundespräsident* [on-line], 1. 10. 2021. Dostupné z: <https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Berichte/DE/Frank-Walter-Steinmeier/2021/10/211001-Verdienstorden-TdDE.html> [cit. 14. 7. 2023].

41 Tamtéž.

42 Lemm, David: Autor Jaroslav Rudiš: „Die Eisenbahner sind großartige Lyriker!“ *Saarbrücker Zeitung* [on-line], 4. 4. 2023. Dostupné z: https://www.saarbruecker-zeitung.de/nachrichten/kultur/interview-mit-jaroslav-rudi_aid-87956465 [cit. 14. 7. 2023].

v citovaném rozhovoru, tak v románu *Winterbergova poslední cesta*.

Symbolický meziprostor, v němž Rudiš bydlí a cestuje mezi svými dvěma bydlišti, lze označit jako střední Evropu. Toto sousloví se několikrát objevuje i v románu *Winterbergova poslední cesta*. Ve druhé kapitole jsou popisovány mapy, které visí na zdi ve Winterbergově berlínském pokoji. Kromě bitevních plánů z 19. století a starých plánů měst jsou zde dvě větší mapy: „Und eine große Eisenbahnkarte von Mitteleuropa von 1913. Und eine Eisenbahnkarte für die Österreichisch-Ungarische Monarchie, auch von 1913.“ / „A velká železniční mapa [střední] Evropy z roku 1913. A železniční mapa rakousko-uherský monarchie, taky z roku 1913“ (67/54). Železniční síť je zde symbolem střední Evropy, spojuje heterogenní regiony a překračuje bývalé hranice Rakouska-Uherska a hlavně zahrnuje i Německo. Ve druhé kapitole románu jsou čtenáři připravováni na to, že Winterbergova a Krausova cesta povede střední Evropou. Čtenář se dozvídá, co zahrnuje Winterbergem opakovaně citovaná věta jednoho Angličana: „[...] the beautiful landscape of battlefields, cemeteries and ruins, wie er immer zu Böhmen und zu Mitteleuropa sagte [...]“ / „[...] Čechy a [...] střední Evropu, the beautiful landscape of battlefields, cemeteries and ruins, jak vždycky říkal [...]“ (71/57). Jsou zde tak vedle sebe uvedena dvě slova, která obě znamenají třetí prostor. Böhmen (Čechy) jsou v románu „třetím“ (prostorem) mezi Rakouskem-Uherskem a Českem; koncept střední Evropy je rovněž figurací „třetího“, která je výzvou pro myšlení ve dvou kategoriích západní versus východní Evropa a problematizuje jejich vymezení. Střední Evropa je prostor na pomezí a zároveň „imaginární prostor“, jenž se stále znovu definuje.⁴³ V průběhu románu tento prostor performativně rekonstruuje trasa cesty hlavních hrdinů: Berlín – Liberec – Hradec Králové – Jičín – České Budějovice – Vimperk – Plzeň – Linec – Vídeň – Brno – Budapešť – Záhřeb – Sarajevo – Berlín – Peenemünde. Střední Evropa existuje v románu jako prostor vytvářený Winterbergovou a Krausovou cestou i v jejich vědomí. Proto začíná předpředposlední kapitola symbolickou paralelní formulací „über Mitteleuropa“ / „skrz střední Evropu“ a „über uns“ / „skrz nás“, takže střední Evropu symbolicky zastupují, nebo dokonce ztělesňují oba protagonisté: „Der Wintersturm bahnte sich den Weg über Mitteleuropa. /

43 Goldschweer, Ulrike: Mitteleuropa als imaginärer Raum und Grenzphänomen. In: *Die Ost-West-Problematik in den europäischen Literaturen und Kulturen. Ausgewählte Aspekte = Problematika Východ – Západ v evropských kulturách a literaturách. Vybrané aspekty*. Eds. Siegfried Ulbrecht, Helena Ulbrechtová. Slovanský ústav AV ČR – Neisse Verlag, Praha – Dresden 2009, s. 89–107. Ve své složité historii se pojem „střední Evropa“ stal jak „argumentem velmocenské politiky“, tak „konceptem integrace“ (tamtéž, s. 96–97), v obou případech jím ale bylo znejištěno rozlišování mezi Východem a Západem.

Über uns.“ / „Skrz střední Evropu si razila cestu sněhová bouře. / Razila si cestu skrz nás“ (525/422).

Když byli Winterberg a Kraus spolu se střední Evropou vystaveni zimní bouři, nacházeli se v Berlíně a nastupovali do vlaku směrem na Peenemünde v severovýchodní části Německa. Berlín je v románu vnímán nejen jako stře-doevropský prostor, ale také jako archiv stře-doevropských dějin. Winterberg svému pečovateli například ukazuje ulice Gitschiner a Skalitzer StraÙe, jejichž názvy dodnes připomínají bitvy u Jičína (Gitschin) a Skalice (Skalitz) v prusko-rakouské válce roku 1866. Ve druhé polovině 20. století v době studené války byl rozdělený Berlín hraničním prostorem mezi dvěma státy (Německou demo-krackickou a Německou spolkovou republikou) i mezi východním a západním blokem. Když Silke Winterbergová v románu hovoří o biografii svého otce, její slova dokládají povahu německého hlavního města jako třetího prostoru mezi dvěma prostory a časovými rovinami, před sjednocením Německa a po něm. Hranice mezi Západním a Východním Berlínem je nepřítomná a současně hma-tatelná, protože „na Západě“ už nejedí tramvaje:

„Er [Winterberg] sagt, er war der letzte Straßenbahnfahrer in Westberlin. [...] Er war der letzte Straßenbahnfahrer, dann wurde im Westen die Straßenbahn abgeschafft. Das stimmt, darüber habe ich etwas im Fernsehen gesehen. Im Osten wurde sie nicht abgeschafft.“

/

„Říká [Winterberg], že byl poslední řidič tramvaje v Západním Berlíně. [...] Byl poslední. Potom prý na Západě tramvaje zrušili. Viděla jsem o tom něco v televizi. Na Východě je nezrušili“ (50/41).

Berlín je podle formulace zvolené Silke Winterbergovou vnímán jako symbolický třetí prostor mezi Východem a Západem. Podobně jako střední Evropa i Berlín je výzvou pro rozlišování mezi těmito dvěma kategoriemi. Winterbergův život je tak spojen hned s několika třetími prostory, které dohromady tvoří chronotop „třetího“ v románu: Böhmen (Čechy), střední Evropa, Berlín.

3 Metafyzické a poetické figurace „třetího“

Výraz „poslední cesta“ v názvu románu asociuje smrt; motiv cesty má v knize sku-tečně také metafyzický rozměr. Ošetřovatel Jan Kraus se specializuje na péči o své klienty v závěru jejich života, kterou označuje jako „Überfahrt“ / „převoz“. ⁴⁴ Je to víc

44 Jmenuje se tak také druhá kapitola románu.

než jen eufemismus, tato metafora dělá z Krause „bytost málem mystické ražby – převozníka mezi světem živých a mrtvých“. ⁴⁵ V této roli patří do metafyzického třetího prostoru mezi tímto a oním světem. Tento meziprostor je v románu dalším symbolickým pomezím mezi různými příslušnostmi a „Heimaten“ (vlastmi či domovy): Kraus umírající lidi označuje jako „heimatlose Kinder“ / „ztracený děti“ (47/38). Také Winterberg je spojen s metafyzickým meziprostorem. Zdálo se, že je na smrtelné posteli, když jej zpět do života přivolala Krausova slova o šumavském městě Winterbergu/Vimperku – tak začíná příběh jejich společné cesty.

Oba protagonisté myslí na své zesnulé lásky tak intenzivně, že jsou schopni s nimi, a tedy i s oním světem, komunikovat. Jana Krause ve snech neustále navštěvuje Carla De Luca; když utrpí infarkt, jímž se ocitne na dosah smrti, slyší ve vlaku její hlas: „Es war Carla. Ich habe sie gehört, wie sie nach mir gerufen hat.“ / „Byla to Carla. Slyšel jsem, jak na mě volá“ (384/311). I Wenzel Winterberg na balkoně hotelu v Hradci Králové „mluví“ s Lenkou Morgensternovou:

„Er sprach mit jemandem, den nur er sah.

/

Ja, ja, so war es, ich weiß... Das tut mir leid... Ich weiß... Nein, nein, ich bin schuld, nicht du, ich bin schuld... Nein, nein, bitte, Lenka, das darfst du nicht sagen... Ich weiß, was ich getan habe... [...]“

/

„Mluvil s někým, koho viděl jenom on.

/

„Ano, ano, tak to bylo, já vím... Mrzí mě to... Já vím... Ne, ne, je to moje vina, ne tvoje, je to moje vina... Ne, ne, Lenko, prosím, to nesmíš říkat... Já vím, co jsem udělal... [...]“ (173/140).

Patrně není náhoda, že se tento rozhovor mezi tímto a oním světem odehrává na balkoně. Na balkoně je Winterberg současně v hotelu i na ulici: balkon představuje jiný, třetí prostor mezi vnitřkem a vnějškem.

Zatímco Winterberg „mluví“ dál, čtenář si postupně uvědomuje, že se jedná o vzpomínku na rozhovor z minulosti, kdy Židovka Lenka musela uprchnout z Liberce. Winterbergova slova o jeho vině však lze interpretovat dvojím způsobem: jako opakování minulého rozhovoru a jako promluvu v přítomnosti, „tady a teď“. Winterberg se totiž v průběhu cesty vyznává ze své viny za Lenčin osud. Nedodržel svůj slib, že ji bude na útěku do Haify následovat, což Lenku v Sarajevu dohnalo k sebevraždě. Na konci svého života chce Winterberg tuto

45 Kopáč, Radim: Recenze: Winterbergova poslední cesta je Rudišův expres do temnoty. *iDNES.cz* [on-line], 14. 10. 2021. Dostupné z: https://www.idnes.cz/kultura/literatura/jaroslav-rudis-recenze-winterbergova-posledni-cesta.A211014_150302_literatura_kiz [cit. 14. 7. 2023].

cestu do Sarajeva přece jen vykonat a na balkoně v Hradci Králové, na hranici tohoto a onoho světa, ve třetí časové rovině mezi minulostí a přítomností říká: „Warte auf mich, Lenka... Ich komme dir nach... Es wird nicht lange dauern... Ich komme nach... Warte auf mich, Lenka...“ / „Čekej na mě, Lenko... Přijedu za tebou... Nebude to dlouho trvat... Přijedu... Počkej na mě, Lenko...“ (174/141). Cesta hlavních hrdinů symbolicky vyvrcholí, když si Jan Kraus uvědomí, že ve vlaku nejedou dva, ale čtyři. Živí a mrtví společně cestují střední Evropou a zároveň metafyzickým hraničním prostorem mezi konečnem a nekonečnem:

„Ich sah in der Spiegelung des Fensters, wie jemand neben uns saß. [...]

Neben Winterberg saß eine junge hübsche Frau. Und ich wusste, es ist Lenka. [...]

Neben mir saß Carla. [...]

So saßen wir alle vier da im Zug Richtung Budapest.

Richtung Sarajevo.

Richtung Unendlichkeit.

Richtung Endlichkeit.“

/

„Viděl jsem na odrazu v okně, že vedle nás někdo sedí. [...]

Vedle Winterberga seděla hezká mladá žena. A já jsem věděl, že je to Lenka. [...]

Vedle mě seděla Carla. [...]

A tak jsme všichni čtyři seděli ve vlaku směr Budapešť.

Směr Sarajevo.

Směr nekonečno.

Směr konečnost“ (454–455 / 364).

Nejen Winterberg a Kraus se v románu mohou setkávat s mrtvými. Tuto schopnost mají i ti, kdo se zabývají historií a střezí paměť napříč generacemi. Jedním z nich je hajný v lese u Chlumu, na místě bitvy u Hradce Králové v roce 1866, který říká: „Ich kenne hier jeden Baum, jedes Grab und jeden Toten. Hat mir alles mein Vater beigebracht. Und ihm sein Vater. Wir waren immer Förster in diesem Wald.“ / „Znám tady každej strom, každej hrob a každýho mrtvýho. Všechno mě to naučil táta. A jeho zase jeho táta. Odjakživa jsme v tomhle lese dělali hajný“ (42/35). Také traktoristka Josefa vypráví hrdinům románu o každodenním životě ve vesnici Chlum, kde lidé žijí vedle duchů: „Hier hat schon jeder einen Geist gesehen, im Wald oder auf dem Feld. [...] Ich auch. [...] Die Geister ziehen nicht einfach weg, sagte mein Großvater immer. Und so müssen wir mit den Geistern leben.“ / „Každý už tady viděl ducha, v lese nebo na poli. [...] Já taky. [...] Děda vždycky říkal, že duchové jenom tak neodtáhnou. A tak s nimi musíme žít“ (27 / 23–24).

Jaroslav Rudiš ve své děkovné řeči v Hellerau při přebírání Chamissovy ceny za rok 2019 uvedl, že vznik jeho románu je spojen se hřbitovem. Na malém hřbitově v Libuni se nachází hrob Rudišovy rodiny, kde leží i spisovatelovi prarodiče, a hromadný hrob padlých v bitvě u Hradce Králové. Rudiš tento hřbitov vždy

navštěvoval se svým otcem: „Říká, že si rád povídá s našimi mrtvými.“⁴⁶ Stejně jako v románu popisuje Rudiš i ve své děkovné řeči hraniční prostor, který umožňuje propojit minulost s přítomností, tento svět s oním světem, soukromé rodinné dějiny s dějinami střední Evropy. Spisovatel také slova svého otce pronášená na hřbitově přenáší ze soukromé do veřejné sféry, když svým posluchačům radí, že stojí za to „povídat si s mrtvými“, ⁴⁷ že stojí za to hovořit i s padlými vojáky z onoho masového hrobu. Rudiš totiž bitvu u Hradce Králové, která je jedním z leitmotivů románu, považuje za zlomový okamžik v evropských dějinách, po němž nabyly na síle „nacionalismy“ jako takové.⁴⁸ Z této perspektivy mají i katastrofy 20. století své kořeny v roce 1866, v prusko-rakouské válce. Dnes, kdy se nacionalismy znovu probouzejí, nás proto Rudiš vyzývá, abychom se zabývali minulostí a naučili se hovořit s mrtvými.

Hrdinové jeho románu však za tuto schopnost platí vysokou cenu: oba jsou traumatizovaní a melancholičtí. Kraus ve svém hotelovém pokoji v Českých Budějovicích vidí „[z]wei Winterfliegen, die die Wärme aus dem Winterschlaf weckte. [...] Sie waren verwirrt und müde und verschlafen und halb tot und doch am Leben.“ / „[d]vě zimní mouchy, který teplo probudilo ze zimního spánku. [...] Byly popletený a unavený a ospalý a napůl mrtvý, a přece byly naživu“ (220/178). Ve vlaku do Lince si na to vzpomene a pochopí, že tyto mouchy jsou jejich zrcadlovým obrazem: „Wir beide waren die zwei Winterfliegen.“ / „Ty dvě zimní mouchy jsme byli my dva“ (240/195). Postavám je tak opět přisouzen symbolický třetí stav mezi bděním a spánkem, životem a smrtí. V názvu *Winterbergovy poslední cesty* se objevuje i motiv zimy („Winter“ znamená německy zima), který v románu souvisí s mystickou přítomností onoho světa a minulosti v přítomnosti. Děj se odehrává v zimě, hlavní hrdina Winterberg působí jako zmatená moucha v zimě a v závěru mizí v zimní bouři⁴⁹ nad střední Evropou: román o 540 stranách v němčině a 435 stranách v češtině je poetickou kompozicí promyšlenou do nejmenších podrobností, v níž do sebe obrazy a motivy navzájem zapadají.

Winterbergovu poslední cestu lze tak jako figuraci „třetího“ chápat i po formální stránce, a to jako dílo na pomezí verše a prózy. V jednom z rozhovorů Rudiš svůj text označuje za „rytmizovanou prózu“, která má svůj původ v jeho

46 Rudiš, Jaroslav: Der Friedhof von Libuň. Dankesrede aus Anlass der Verleihung des Chamisso-Preises / Hellerau. In: *Chamisso-Preis Hellerau 2019*, s. 73–78, zde s. 74.

47 Tamtéž, s. 78.

48 Tamtéž, s. 77.

49 Srov. „Der Wintersturm bahnte sich den Weg über Mitteleuropa.“ / „Skrz střední Evropu si razila cestu zimní bouře“ (525/422).

zájmu o hudbu a ve zvuku jízdy vlakem.⁵⁰ Důležitým tvůrčím postupem jsou opakování v textu, jež autor vysvětluje jako železniční rytmus: „[...] to jsou zvuky vlaků, zvuky výhybek, drncání vlaků.“⁵¹ Nad rámec tohoto autorova komentáře bych však nespornou rytmizaci ráda interpretovala jako součást překračování hranic mezi veršem a prózou.

Při čtení i pouhém listování touto knihou vzniká vizuální dojem, že se skládá z fragmentů prózy a veršů. Pokud text vyplňuje celou typografickou šířku stránky, čtenář jej identifikuje jako prózu, zatímco krátké řádky, které vypadají jako strofy, vnímá jako verše. V literární teorii je veršová forma definována také podobou sazby, jež je spjata s rytmem: vizuální uspořádání veršových řádků odpovídá odlišnému „vnímání plynutí“ textu ve srovnání s grafickou linearitou prózy.⁵² Ve *Winterbergově poslední cestě* se délka textových fragmentů, které mají grafickou podobu volného verše,⁵³ pohybuje od několika řádků až po jednu stránku. Jednu takovou pasáž čítající celkem dvě půlstránky nyní ve zkrácené podobě ocituji. Kromě různých forem společenství – od rodiny až po „střední Evropu“ – jde v románu také o osamělost, jako například o osamělost Winterbergovy dcery Silke:

„Sie erzählte von der Einsamkeit.
Von der Einsamkeit im Gymnasium.
Von der Einsamkeit an der Universität.
Von der Einsamkeit im Büro.
Von der Einsamkeit der Meetings.

50 Helbig, Axel: *Zwei Reisende, traumatisiert von der großen und kleinen Geschichte*, s. 100. Metafora „kolejové opery“ – slovní spojení pocházející z románu *Winterbergova poslední cesta* – v sobě spojuje obě interpretace. Manfred Weinberg vztáhl toto slovní spojení na celou knihu. Weinberg, Manfred: „The beautiful landscape of battlefields, cemeteries and ruins“. Zum Roman *Winterbergs letzte Reise* von Jaroslav Rudiš. In: *Fest – Spiel – Reise. Interkulturelle Bewegungen in Literatur, Theater und Film. Festschrift zu Ehren von Ortrud Gutjahr*. Eds. Felix Lempp, Jara Schmidt, Jule Thiemann. Königshausen & Neumann, Würzburg 2020, s. 303–318, zde 316. Podle Winterberga „[e]ntsteht eine Schienenoper“, „wenn sich die Eisenbahnmusik mit der Musik der Straßenbahnmusik vermischt“ / „[v]znikne kolejová opera“, „když se železniční hudba smíchá s hudbou tramvajovou“ (402/326).

51 Helbig, Axel: *Zwei Reisende, traumatisiert von der großen und kleinen Geschichte*, s. 100.

52 Witte, Georg: *Das „Zusammen-Begreifen“ des Blicks. Vers und Schrift. In: Schriftbildlichkeit. Wahrnehmbarkeit, Materialität und Operativität von Notationen*. Eds. Sybille Krämer, Eva Cancik-Kirschbaum, Rainer Totzke. Akademie Verlag, Berlin 2012, s. 265–285, zde s. 274.

53 Volný verš je „verš buď zcela, nebo alespoň částečně bez metrické a rýmové vazby a strof“. Lamping, Dieter: *Freie Verse*. In: *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft. Bd. 1, A–G*. Eds. Harald Fricke, Klaus Grubmüller, Jan-Dirk Müller, Klaus Weimar. Walter de Gruyter, Berlin – New York 2007, s. 631–632, zde s. 631.

Von der Einsamkeit der Telefonkonferenzen.
 Von der Einsamkeit auf dem Flughafen.
 Von der Einsamkeit in Brüssel.
 Von der Einsamkeit in Paris.
 Von der Einsamkeit in Warschau.
 Von der Einsamkeit in Berlin.
 Von der Einsamkeit auf Englisch.
 Von der Einsamkeit auf Deutsch.
 [...]
 Von der Einsamkeit am Wochenende.
 Von der Einsamkeit in ihrer Wohnung.
 Von der Einsamkeit in der Dusche.
 Von der Einsamkeit im Bett.“

/

„Vyprávěla o osamělosti.
 O osamělosti na gymnáziu.
 O osamělosti na univerzitě.
 O osamělosti v kanceláři.
 O osamělosti mítinků.
 O osamělosti telekonferencí.
 O osamělosti na letišti.
 O osamělosti v Bruselu.
 O osamělosti v Paříži.
 O osamělosti ve Varšavě.
 O osamělosti v Berlíně.
 O osamělosti v angličtině.
 O osamělosti v němčině.

[...]

O osamělosti o víkendů.
 O osamělosti ve svém bytě.
 O osamělosti ve sprše.
 O osamělosti v posteli“ (318–319 / 260–261).

Tyto pasáže ve verších se na jedné straně typograficky liší od prozaického plynutí syntaktických struktur narativních úseků. V citovaném případě jde o výčet založený na opakování formulace „von der Einsamkeit“/ „o osamělosti“. Vizuální forma zdůrazňuje rozdíl mezi textovými strukturami, takže se zdá, že máme co do činění s románem v próze i ve verších, to jest s prozimetrem.⁵⁴ Na druhé straně se poetizační postupy – opakování, rytmizace, parcelované věty a podobně – objevují i v typograficky prozaických fragmentech textu, takže vyvstává otázka, proč byl příslušný úsek vizuálně koncipován jako verš nebo jako próza. Pro srovnání proto cituji úryvek v próze, v němž se dějiny Čech vyprávějí formou

54 Prozimetrum je definováno jako „[l]iterární forma, při níž se střídají verše a próza“. Kühne, Udo: *Prosimetrum*. In: *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft*. Bd. 3, P–Z. Eds. Georg Braungart, Harald Fricke, Klaus Grubmüller, Jan-Dirk Müller, Friedrich Vollhardt, Klaus Weimar. Walter de Gruyter, Berlin – New York 2007, s. 177–179, zde s. 177.

rytmizovaného výčtu s parcelovanými větami a opakující se formulací „vom Umsturz und Zusammenbruch“ (o převratu a zániku), v českém překladu „o roku“:

„Er erzählte von der Zahl 8, mit der so viele Umstürze und Zusammenbrüche in Böhmen und nicht nur dort verbunden sind.

Er erzählte vom Umsturz und Zusammenbruch 848, als die Franken kamen. Vom Umsturz und Zusammenbruch 908, als die Ungarn kamen. Vom Umsturz und Zusammenbruch 1278, als König Ottokar II. Přemysl bei der Ritterschlacht bei Dürnkrut fiel. Vom Umsturz und Zusammenbruch 1378, als Kaiser Karel IV. starb. Vom Umsturz und Zusammenbruch 1468, als die Ungarn wiederkamen. Vom Umsturz und Zusammenbruch 1608, als die Ungarn mit den Österreichern kamen. Vom Umsturz und Zusammenbruch 1618, als Slawata und Martinitz aus dem Fenster der Prager Burg in die Tiefe stürzten. Vom Umsturz und Zusammenbruch 1648, als die Schweden nach Prag kamen. Vom Umsturz und Zusammenbruch 1758, als die Preußen kamen. Vom Umsturz und Zusammenbruch 1778, als wieder die Preußen kamen. Vom Umsturz und Zusammenbruch 1848, als Prag von Fürst zu Windisch-Graetz beschossen wurde. Vom Umsturz und Zusammenbruch 1918, als Österreich unterging und die Tschechoslowakei entstand. Vom Umsturz und Zusammenbruch 1938, als die Wehrmacht und die SS [ins Sudetengebiet] kamen. Vom Umsturz und Zusammenbruch 1948, als die Kommunisten kamen. Vom Umsturz und Zusammenbruch 1968, als die Sowjets kamen.“

/

„Vykládal o číslici 8, se kterou je spojeno tolik převratů a zániků v Čechách, a nejenom tam. Vykládal o roku 848, kdy přišli Frankové. O roku 908, kdy přišli Uhři. O roku 1278, kdy král Přemysl Otakar II. padl v bitvě na Moravským poli. O roku 1378, kdy zemřel císař Karel IV. O roku 1468, kdy zase přišli Uhři. O roku 1608, kdy přišli Uhři s Rakušany. O roku 1618, kdy Slavata a Martinice vyhodili z oken Pražského hradu. O roku 1648, kdy do Prahy přišli Švédové. O roku 1758, kdy přišli Prusové. O roku 1778, kdy znovu přišli Prusové. O roku 1848, kdy Prahu ostřeloval kníže Windischgrätz. O roku 1918, kdy zaniklo Rakousko a vzniklo Československo. O roku 1938, kdy do Sudet přišel wehrmacht a SS. O roku 1948, kdy přišli komunisti. O roku 1968, kdy přišli Rusáci“ (206–207 / 167).

Z těchto pasáží lze vyvodit následující závěr: Na vizuální úrovni je v románu rozdíl mezi volným veršem a prózou zdůrazněn typograficky, zároveň je však zpochybněn na úrovni obdobných textových struktur. Jedná se tedy o poetickou figuraci „třetího“: V prostoru na hranici mezi veršem a prózou vzniká hybridní způsob psaní, který problematizuje tradiční binární opozici. Zde se můžeme opět vrátit k Rudišovu rozhovoru, kde zdůrazňuje svůj zájem o hudbu: I jeho Kafka Band vytváří písně, v nichž se zpívají texty Kafkových próz.

4 Závěr

Když se Jan Kraus po mnoha letech strávených v Německu poprvé vrátil do České republiky, byla to pro něj zároveň vlast i „cizí“ země. Tento složitý vztah k Česku vyjádřil ve čtyřech řádcích, které jsou kompozičně součástí prozaického toku

vyprávění, ale přesto jsou strukturovány jako verše. Prolíná se zde třetí prostor jako téma a třetí prostor jako literární forma:

„Ich dachte, vielleicht bleibe ich hier.
In diesem Land, das ich verlassen habe.
Das ich verlassen musste.
Das mich verlassen hat.“
/

„Napadlo mě, že tu možná zůstanu.
V týhle zemi, kterou jsem opustil.
Kterou jsem musel opustit.
Která mě opustila“ (18/16).

Hybridní styl psaní na pomezí verše a prózy odpovídá na formální úrovni témuž myšlenkovému principu, který ve *Winterbergově poslední cestě* určuje zacházení s jazykem, příslušností, prostorem a časem. Tímto základním principem je figurace „třetího“, dynamické vytváření významu na pomezí dvou kategorií, jejichž rozlišování je zpochybněno. Zastřešujícím epistemickým jádrem románu je tak performativní kritika myšlení v binárních opozicích, ať už jde o opozici vlastního a cizího, minulosti a přítomnosti, verše a prózy.

Závěrem můžeme v románu *Winterbergova poslední cesta* konstatovat sedm základních figurací „třetího“. První tři spadají do jazykové oblasti. Problematické je zde rozdíl mezi dvěma denotáty slova „Winterberg“ (jméno osoby a města), mezi českým a německým pojmenováním téhož místa v Čechách a mezi mateřským a cizím jazykem. Jelikož se jedná buď o jména či pojmenování a užívání jazyka v každodenním životě, točí se tento tematický komplex kolem otázky ambivalentní příslušnosti a (sebe)identifikace.

Další dvě figurace patří společně k chronotopu „třetího“. Tímto termínem označuji prolínání minulosti a přítomnosti v topografickém prostoru, který v sobě uchovává několik časových vrstev, a zároveň práh mezi historickým a symbolickým prostorem. Střední Evropa tak představuje třetí kategorii při rozlišování mezi východní a západní Evropou; město Berlín, kde jsou dodnes patrné stopy někdejšího rozdělení, rovněž představuje práh mezi Východem a Západem. Stopy minulosti v přítomnosti evokují „třetí“ způsob vnímání času. Symbolizuje ho Winterbergova cesta současnou Evropou s bedekrem z roku 1913. Další chronotop „třetího“ je v románu pojmenován slovem „Böhmen“ (v překladu „Čechy“), které je prostředníkem mezi Rakouskem a Českem ve smyslu dvou států a současně dvou historických epoch. Silný zemský motiv, jenž je v Rudišově románu přítomný v atributu „böhmisch“, a přechod autora z češtiny do němčiny umožňují *Winterbergovu poslední cestu* přiřadit k „postbohemismu“ v české literatuře druhé poloviny 20. století a současnosti, jak jej formuloval Steffen Höhne.

Poslední dvě figurace „třetího“ zahrnují metafyzický a poetický rozměr románu. Přítomnost minulosti v současnosti je rovněž spojena s metafyzickým meziprostorem mezi tímto a oním světem. Ve *Winterbergově poslední cestě* tento hraniční prostor sahá od doprovázení umírajících v posledních fázích života až po živou vzpomínku na zemřelé milované osoby a duše padlých vojáků coby memento pro budoucí generace. Konečně lze román na základě typografické a rytmičné struktury chápat jako prozimetrum, které rozdíl mezi volným veršem a prózou typograficky zdůrazňuje a zároveň rytmicky podrývá.

Winterbergova poslední cesta končí pasáží, jež stojí osamoceně na celé stránce jako báseň. Tento závěr osciluje mezi veršem a prózou stejně jako mezi patosem a ironií, neboť se jedná o pivní metafyziku. Pivní pěna se tu stává symbolem dynamické figurace „třetího“ mezi mizením a objevováním se, smrtí a zrozením, zánikem a budoucností:

„Der Bierschaum breitet sich weiter auf dem Tisch aus, und ich sehe, wie immer neue Schaumblasen geboren werden.

Wie sie wachsen.

Wie sie sich berühren.

Wie sie explodieren.

Wie sie untergehen.

Und wie sie wiedergeboren werden.“

/

„Pěna se dál šíří po stole a já vidím, jak se rodí nový bubliny.

Jak rostou.

Jak se dotýkají.

Jak explodují.

Jak zanikají.

A jak se rodí zase znovu“ (541/435).

Z němčiny přeložila Kateřina Sitařová.

Vznik této studie podpořil Junges Kolleg der Bayerischen Akademie der Wissenschaften (Mladá akademie Bavorské akademie věd).

The Figuration of the “Third” in Jaroslav Rudiš’s *Winterberg’s Last Trip*

Abstract

The novel *Winterberg’s Last Trip* by the established Czech author Jaroslav Rudiš was written in German and published in 2019 (translation into Czech in 2021),

and the author explained paratextually that German is neither his mother tongue nor a foreign language to him. This disruption of traditional opposition is one of the novel's fundamental tendencies: It represents a performative criticism of thinking in binary oppositions and relies on numerous figurations of "the third" as a dynamic negotiation of meanings between categories such as own and other, past and present, verse and prose. The study analyses seven figurations of "the third" in this novel, which are of a linguistic, temporal, spatial, metaphysical and poetic nature.

Klíčová slova

Jaroslav Rudiš; třetí prostor; hybridnost; vícejazyčnost; chronotop; prozimetrum

Keywords

Jaroslav Rudiš; Third Space; hybridity; multilingualism; chronotope; prosimetrum